

Επιστροφή στην πεπατημένη*

Η ελληνική ιδιαιτερότητα και οι παλινδρομήσεις του κ. Παπανδρέου

Το υπόβαθρο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ήταν και παραμένει η γεωπολιτική ιδιαιτερότητα της χώρας. Το γεγονός ότι η Ελλάδα βρίσκεται αντιμέτωπη με προβλήματα δύο διαφορετικών εποχών. Η συμμετοχή της στη δυτική οικογένεια κρατών, ως μέλος κυρίως της ΕΟΚ, αλλά και του ΝΑΤΟ, εκ των πραγμάτων την έχει θέσει σε μια τροχιά υπέρβασης του δόγματος της εθνικής ανεξαρτησίας, υπέρβασης της εθνικής κυριαρχίας προς όφελος μιας πολυεθνικής συνεργασίας. Ειδικά σ' ότι αφορά την Κοινότητα, η συνεργασία οδηγεί ολοταχώς στην ενοποίηση. Πρόκειται για μια ιστορική τάση, στο χώρο της Δυτικής Ευρώπης, η οποία ούτε μπορεί να αγνοηθεί, ούτε μπορεί να αντιμετωπιστεί με την οχύρωση πίσω από το δόγμα της εθνικής ανεξαρτησίας.

Αυτή είναι η μία όψη του νομίσματος. Υπάρχει, όμως, και η άλλη όψη. Η Ελλάδα ανήκει στο γεωπολιτικό χώρο της Βαλκανικής και της Ανατολικής Μεσογείου. Οι δυναμικές σ' αυτόν το χώρο είναι τελείως διαφορετικές. Για το σύνολο σχεδόν των ευρωπαϊκών χωρών, με τυπικό παράδειγμα τις δύο Γερμανίες, η εθνική τους ασφάλεια ταυτίζεται με τη δυναμική των σχέσεων Ανατολής-Δύσης. Η χώρα μας είναι η μόνη χώρα της Γηραιάς Ηπείρου που απειλείται άμεσα και μάλιστα από εταίρο της στην ίδια στρατιωτική συμμαχία. Η Κύπρος παραμένει μία ανοικτή πληγή, σήμα κατατεθέν του τουρκικού επεκτατισμού. Με το ένα πόδι, λοιπόν, να χορεύει στο ρυθμό του 1992 και με το άλλο να χορεύει στους τοπικούς ρυθμούς των εθνικών ανταγωνισμών και εντάσεων, η ελληνική εξωτερική πολιτική οριοθετείται από την εγγενή αυτή αντίφαση.

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Το άρθρο αυτό σπηρίζεται σε ομιλία του συγγραφέα στο συμπόσιο Οι σοσιαλιστές εν όψει της δεκαετίας του 1990 (Πάντειος 4-2-1989).

Η Ελλάδα αποτελεί έναν καίριας σημασίας κρίκο στο Ατλαντικό στρατηγικό σύστημα. Το δόγμα του διπολισμού, πεμπτούσια της πολιτικής και στρατιωτικής φιλοσοφίας του ΝΑΤΟ διαπότισε για πολλά χρόνια την ελληνική εξωτερική πολιτική. Κι αυτό όχι μόνο λόγω των διασυνδέσεων και των μηχανισμών που ενσάρκωναν την εξάρτηση, αλλά και γιατί ο εμφύλιος πόλεμος φόρτισε στο έπακρο το ψυχροπολεμικό κλίμα που επέβαλε ο γεωπολιτικός διαχωρισμός των Βαλκανίων. Ιδιαίτερα μετά το 1974, η ύπαρξη ανοικτών και κρίσιμων εθνικών θεμάτων, σφραγίζει καταλυτικά την ελληνική εξωτερική πολιτική. Η εισβολή-κατοχή στην βόρεια Κύπρο, η έμπρακτη και συνεχής αμφισβήτηση κυριαρχικών και διοικητικών δικαιωμάτων μας στο Αιγαίο και η ανακίνηση προβλήματος τουρκικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη στοιχειοθετούν μία ολομέτωπη και μεθοδευμένη απειλή για την εθνική ασφάλεια.

Είναι γνωστό το μεγάλο ειδικό βάρος που έχει η Τουρκία στους γεωστρατηγικούς σχεδιασμούς των Ηνωμένων Πολιτειών και του ΝΑΤΟ για τον Ανατολικοευρωπαϊκό και το Μεσανατολικό χώρο. Η δυτική προτίμηση προς την Τουρκία, ο πληθυσμιακός της όγκος και πάνω απ' όλα η κατοχή τμήματος της Κύπρου, διαμορφώνουν ένα συσχετισμό δυνάμεων που ευνοεί τα επεκτατικά σχέδια της 'Αγκυρας.

Οι κυβερνήσεις της Ν.Δ., αναγνωρίζοντας αυτή τη δυσμενή πραγματικότητα, κινήθηκαν με μετριοπάθεια και στη βάση μιας καθαρά αμυντικής στρατηγικής. Δεν ήταν, όμως, λίγες οι περιπτώσεις που αυτή η μετριοπάθεια εξετράπη σε απαράδεκτη υποχωρητικότητα. Το περιβόητο δόγμα «ανήκομεν εις την Δύσιν», παρόλο που υποδήλωνε περισσότερο τη δυτική ταυτότητα, την οργανική σύνδεση της χώρας με τα δυτικά πεπρωμένα και λιγότερο την ευθυγράμμιση με την πολιτική φιλοσοφία του διπολισμού, περιόρισε τα περιθώρια ελιγμών της Αθήνας. Η διαπραγματευτική θέση της ελληνικής πλευράς κατά τη διάρκεια όλης αυτής της περιόδου εμφανίζεται ιδιαίτερα εξασθενημένη.

Οι κυβερνήσεις της Ν.Δ. δεν μπορούν να ισχυριστούν ότι πρόβαλαν ισχυρές αντιστάσεις στις νατοϊκές σκοπιμότητες και πιέσεις, ακόμα κι όταν αυτές καταφανώς ευνοούσαν την τουρκική πλευρά. Η συμφωνία επανένταξης στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, με καθεστώς δυσμενέστερο απ' αυτό που ίσχυε πριν την αποχώρηση, είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Απέναντι στις πλαγιοκοπήσεις της 'Αγκυρας, η Αθήνα κράτησε ενδοτική στάση, προσπαθώντας να εξαγοράσει την ύφεση στις διμερείς σχέσεις με μικρές και φαινομενικά ανώδυνες υποχωρήσεις. Όμως, σ' έναν τέτοιο σκληρό πόλεμο θέσεων, αυτή η τακτική όχι μόνο δεν εκτόνωνσε την μακρόπνοη τουρκική επιθετικότητα, αλλά αντίθετα την ενδυνάμωσε, αποδυναμώνοντας ταυτόχρονα τις ελληνικές θέσεις.

Τα σφαιρικά συμφέροντα και οι σκοπιμότητες της Ατλαντικής Συμμαχίας είναι ασύμβατα με τις προτεραιότητες της ελληνικής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής. Η παραδοσιακή και σύμφωνη με τα νατοϊκά σενάρια «εκ βορρά απειλή», στην πράξη δεν υφίσταται παρά μόνο στην περίπτωση μιας γενικευμένης σύρραξης. Αντιθέτως, υπαρκτή και άμεση είναι η εξ Ανατολών απειλή, η οποία αγνοείται από τη Δύση, γιατί δεν ανατρέπει τις γενικότερες ισορροπίες, όπως θα συνέβαινε για παράδειγμα αν η Τουρκία ανήκε στον Ανατολικό Συνασπισμό. Αυτή η απλή αλήθεια βρίσκεται στο επίκεντρο των τριγωνικών σχέσεων Ελλάδα-ΗΠΑ, ΝΑΤΟ-Τουρκία.

Για τους λόγους αυτούς η συμμετοχή μας στην Ατλαντική Συμμαχία δεν εγγυάται την εθνική μας ασφάλεια και ακεραιότητα. Γι' αυτό το αμυντικό πρόβλημα της χώρας θα δεσπόζει για αρκετά χρόνια ακόμη. Η Ελλάδα βρίσκεται σ' ένα γεωστρατηγικό

σταυροδρόμι, χωρίς φυσικούς συμμάχους. Έχει ζωτική ανάγκη από μία αυτόνομη και επαρκή αμυντική ικανότητα που να λειτουργεί αποτρεπτικά, όπως επίσης έχει ζωτική ανάγκη από μία εξαιρετικά ευέλικτη, προσεκτική και απαλλαγμένη από ιδεολογικές αγκυλώσεις εξωτερική πολιτική.

Η υπενθύμιση του πνεύματος που χαρακτήρισε την εξωτερική πολιτική των κυβερνήσεων της Ν.Δ. είναι ιδιαίτερα χρήσιμη σήμερα, γιατί η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, μετά από έναν κύκλο, επιστρέφει σε μία πολιτική που παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την πολιτική εκείνης της εποχής. Ο κ. Παπανδρέου, αναλαμβάνοντας το 1981 την εξουσία, είναι αλήθεια ότι διαφοροποίησε σημαντικά την ελληνική εξωτερική πολιτική, τόσο σ' ό τι αφορά το ύψος όσο και επί της ουσίας. Παρόλη τη δημαγωγία και την προχειρότητα σε κρίσιμους χειρισμούς, η εξωτερική πολιτική του ΠΑΣΟΚ στην πρώτη περίοδο προσκόμισε αξιόλογα αποτελέσματα. Ο τακτικισμός, όμως, και το σύνδρομο του πολιτικού κόστους δεν άφησαν περιθώρια για τη χάραξη μιας συνεκτικής ρεαλιστικής στρατηγικής. Η απουσία μιας στρατηγικής δεν επέτρεψε στην Αθήνα να αναλάβει διπλωματικές πρωτοβουλίες, να υπερβεί την αμυντική στάση και να δρομολογήσει θετικές εξελίξεις.

Ότι δεν πάει μπροστά πάει πίσω. Η αρχή αυτή ίσχυσε και στην περίπτωση της εξωτερικής πολιτικής του ΠΑΣΟΚ. Η κρίση του Μαρτίου 1987 είναι ένα ορόσημο. Η σθεναρή στάση της κυβέρνησης, για την οποία τόσο πολύ επαιρείται, διήρκεσε όσο η κρίση. Η αντίσταση του κ. Παπανδρέου στις ποικίλες και πολύμορφες πιέσεις να διαπραγματευτεί με την Άγκυρα, έδειξε τα όρια της. Ο δρόμος για το Νταβός άνοιξε. Το μόνο που πέτυχε η Αθήνα ήταν να μη συρθεί, αλλά να πάει οικειοθελώς στην τράπεζα των συνομιλιών. Όχι και τόσο μεγάλο κατόρθωμα! Η προχειρότητα των ελληνικών χειρισμών τόσο στο Νταβός, όσο και στις Βρυξέλλες επαύξησαν τα εγγενή μειονεκτήματα του νέου προσανατολισμού. Η ελληνική εξωτερική πολιτική κυριολεκτικά άφησε μετέωρα όλα τα ερείσματα που οικοδομούσε με κόπο για έξι χρόνια.

Ένας χρόνος δοκιμασίας της νέας πολιτικής ήταν υπεραρκετός για να αποδείξει τη χρεωκοπία της. Η κυβέρνηση έσπασε τα μούτρα της και υποχρεώθηκε να κάνει πίσω, με σημαντικές απώλειες στο διπλωματικό πόλεμο θέσεων. Δεν υπάρχει, μάλιστα, καμιά προϋπόθεση για την έστω και εν μέρει εξισορρόπησή τους. Αντιθέτως, η Αθήνα, εγκλωβισμένη στην εσωτερική πολιτική κρίση, παντελώς ανίκανη να αναλάβει πρωτοβουλία, ουσιαστικά έχει περιοριστεί στο ρόλο του θεατή, ή στην καλύτερη περίπτωση στο ρόλο του απλού διεκπεραιωτή. Το τελευταίο κρούσμα στις συνομιλίες της Βιέννης, το θέμα της εξαίρεσης της Μερσίνας από τον περιορισμό των συμβατικών όπλων, είναι ενδεικτικό.

Τα μέτωπα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής είναι πολλά, αλλά τα κρίσιμα ανοικτά μέτωπα είναι τρία: τα ελληνοτουρκικά, συμπεριλαμβανομένου και του Κυπριακού, τα Βαλκάνια και οι ελληνοαμερικανικές σχέσεις.

Η ελληνοτουρκική διένεξη παραμένει το υπ' αριθμόν ένα πρόβλημα, ο ακρογωνιαίος λίθος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, για τον απλούστατο λόγο ότι είναι πρωταρχικά πρόβλημα εθνικής ασφαλείας. Ο αδύνατος κρίκος στην αλυσίδα της ελληνοτουρκικής διένεξης είναι το Κυπριακό. Η τουρκική επεκτατική πίεση στο Αιγαίο και στη Δυτική Θράκη αντιπροσωπεύει μία σοβαρή απειλή, αλλά δεν υπάρχει το τετελεσμένο της τουρκικής κατοχής, όπως στην Κύπρο. Σε μεγάλο βαθμό είναι στο χέρι της ελληνικής πλευράς να κρατήσει την κατάσταση κάτω από τον έλεγχό της.

Δεν συμβαίνει το ίδιο στην Κύπρο. Το ελεύθερο τμήμα της νήσου είναι έξω από την ελληνική αμυντική ομπρέλα, στρατιωτικά αδύναμο να αντιμετωπίσει τα στρατεύματα κατοχής, ουσιαστικά σε μία κατάσταση ιδιότυπης ομηρίας.

Το Κυπριακό είναι το υπ' αριθμόν ένα εθνικό θέμα, όχι μόνο γιατί η Ελλάδα έχει εθνική και συμβατική υποχρέωση να υπερασπίσει τον κυπριακό Ελληνισμό, αλλά και γιατί η απώλεια της Κύπρου θα οδηγήσει αναπότρεπτα και τον ελλαδικό χώρο σε συρρίκνωση. Το Κυπριακό είναι και θέμα εθνικής ασφάλειας για την Ελλάδα. Η γεωστρατηγική διάσταση του προβλήματος είναι καθοριστική, παρόλο που υπάρχει η τάση να την αγνοούν. Με την Κύπρο αδύνατο κρίκο, η ελληνική πλευρά θα παραμένει ευάλωτη στην τουρκική επεκτατική πίεση και στο χώρο του Αιγαίου. Η απειλή ολοκληρωτικής κατάληψης του νησιού αποδυναμώνει την αποτρεπτική ικανότητα των ελλαδικών ενόπλων δυνάμεων.

Ποια είναι η πολιτική τόσο της Αθήνας, όσο και της Λευκωσίας στο Κυπριακό; Ουσιαστικά ζητούν από τους Τούρκους να επιστρέψουν στην τράπεζα των διαπραγματεύσεων, αυτό που κατέκτησαν το 1974 με την δύναμη των όπλων. Μα αυτό δεν είναι πολιτική. Δεν είναι πολιτική να περιμένεις από τα Ηνωμένα Έθνη ή την ΕΟΚ να υποχρεώσουν την Τουρκία να προβεί σε μια τέτοια παραχώρηση. Είναι απολύτως χρήσιμο και αναγκαίο να εκμεταλλευτείς όλα τα διεθνή ερείσματα και τις σχετικές δυνατότητες για να ασκήσεις πίεση και να φέρεις τον αντίπαλό σου σε δύσκολη θέση, αλλά όχι και να περιμένεις ότι αυτό θα σου λύσει το πρόβλημα. Ποτέ η τουρκική πλευρά δεν θα συμφωνήσει στη λύση της διζωνικής ομοσπονδίας, που η ελληνική πλευρά θεωρεί έσχατη γραμμή για την πλήρη τουρκοποίηση του νησιού. Οι πιέσεις για την αποδοχή της συνομοσπονδίας εντείνονται, αλλά κανείς δεν αναζητά εναλλακτικές πολιτικές, που να εκκινούν από το προφανές, ότι αυτό που παίζεται δεν είναι η επιστροφή των κατεχομένων, αλλά το μέλλον της ελεύθερης Κύπρου. Το πρώτο και στοιχειώδες, η αμυντική θωράκιση, 15 χρόνια μετά την εισβολή δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί.

Το δεύτερο σε σημασία μέτωπο είναι η Βαλκανική. Η αποσταθεροποίηση της Γιουγκοσλαβίας με την όξυνση της εσωτερικής κρίσης και την ανάπτυξη του εθνικισμού και φυγόκεντρων τάσεων στα ομόσπονδα κρατίδια, απειλεί να μετατρέψει τα Βαλκάνια σε πεδίο ανεξέλεγκτων ανταγωνισμών με απρόβλεπτες και επικίνδυνες συνέπειες. Η ενίσχυση του άξονα Αθήνας-Σόφιας και η προώθηση της ελληνοαλβανικής προσέγγισης λειτουργούν σταθεροποιητικά σε μία περιοχή που η Ελλάδα έχει συμφέρον να διατηρηθεί η σταθερότητα.

Το τρίτο ανοικτό μέτωπο είναι οι ελληνοαμερικανικές σχέσεις, στο επίκεντρο των οποίων βρίσκεται η εκκρεμότητα γύρω από τις βάσεις. Είναι δεδομένο ότι οι βάσεις όχι μόνο δεν εξυπηρετούν και εθνικά αμυντικά συμφέροντα, αλλά συνιστούν και εν δυνάμει απειλή, όπως και περιορισμό της εθνικής ανεξαρτησίας. Η Αριστερά έχει καθήκον να πιέζει για την απομάκρυνση των βάσεων, αλλά θα πρέπει να γίνει σαφές ότι το πρόβλημα είναι αρκούντως σοβαρό για να το προσεγγίζει κανείς υπό την επήρεια ιδεολογικής φόρτισης, ή με γνώμονα τις δημαγωγικές σκοπιμότητες, όπως ο κ. Παπανδρέου. Απομάκρυνση των βάσεων σημαίνει σύγκρουση με τις Ηνωμένες Πολιτείες και το NATO και μία τέτοια σύγκρουση για να μην καταλήξει σε τυχοδιωκτισμό προϋποθέτει ότι το εσωτερικό μέτωπο θα είναι αρραγές και οι εξωτερικές απειλές υπό έλεγχο.

Η έμφαση στα ελληνοτουρκικά και ιδιαίτερα στο Κυπριακό είναι επιβεβλημένη. Η απειλή για την εθνική ασφάλεια και ακεραιότητα που αντιπροσωπεύει ο εγγενής επεκτατισμός της Τουρκίας για αρκετά χρόνια ακόμα θα επικαθορίζει όλο σχεδόν το φάσμα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, υπενθυμίζοντάς μας ότι η Ελλάδα δεν είναι μόνο Ευρώπη, αλλά και Βαλκάνια και Ανατολική Μεσόγειος, κάτι που πολλοί και συχνά έχουν την τάση να ξεχνούν.